

JŪRINĖS EUROPIEČIO SAVIVOKOS TRANSCENDENTINIS IDEALAS

Saulius Lileikis

Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla

Anotacija

Europietiškoji jūrinės kultūros tradicija tiesiogiai siejasi su asmenybės dvasios akiračio – minties horizontų – plėtra, kurios ryškiausi faktoriai: jūrų navigacijos ir astronomijos arabiškosios ištakos, jūrų simbolizmą iškelianti graikų mitologija ir filosofija; judeo-krikščioniškojo Europos mentaliteto paskatintos jūrų misijos, kurios reiškėsi naujais geo- ir etnografiniais atradimais; lemiamas šio mentaliteto vaidmuo Europoje formuojantis valstybėms, institucinei kultūrai, plėtojant raštingumą, iš vienuolynų bibliotekų kylant universitetams (X–XI a.) bei pirmosioms – portugaliskosioms – jūreivystės mokykloms XV a. Straipsnyje tiriamas europiečio jūrinės savivokos transcendentinis idealas, siekiant atskleisti jo, kaip reikšmingo kultūrinio šuolio, ryškesnius momentus, aptariant jūrinės savivokos pagoniškąjį pagrindą ir atskleidžiant judeo-krikščioniškąją jūrinės savivokos vertybinę kryptį. Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros retrospektyvinė, komparatyvinė, euristinė analizė, interpretacija, sisteminimas, sintezė. Metodologinė nuostata – neotomizmas, kurio skelbiami transcendentinės reikšmės idealai aktualūs Europos kultūros identitetui puoselėti ilgalaikėje perspektyvoje.
PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Europa, jūrinė savivoka, transcendentinis idealas, pagonybė, judaizmas, krikščionybė.

Abstract

The tradition of the European maritime culture is directly related to development of spiritual and mental horizons of the personality. The most prominent factors of the maritime development are as follows: Arabic origins of the maritime navigation and astrophysics; Greek mythology and philosophy raising sea symbols; maritime missions, which have been encouraged from the Judeo-Christian mentality and manifested on new geographic and ethnographic discoveries. The decisive role of this mentality appeared in formation of European states and institutional culture, in development of literacy and rising of universities from monastic libraries (X–XI c.) and first Portuguese maritime schools (XV c.). Aim of the research is a revelation of moments of a transcendental ideal of the European maritime self-concept as an important cultural leap. Tasks of the research are as follows: analysis of a pagan basis of the maritime self-concept, and discussion of a valuable direction of the Judeo-Christian maritime self-concept. The research type is theoretically descriptive. There were used such research methods: retrospective, comparative, heuristic analysis

of scientific literature, interpretation, systemization and synthesis. Methodological attitude is neotomism that refers to the transcendental ideal of the European culture identity formation in long-term prospect.

KEY WORDS: Europe, maritime self-concept, transcendental ideal, paganism, Judaism, Christianity.

Įvadas

Jūrinės savivokos mokslinė problematika – daugiaplanė, apimanti labai daug veiksnių, sąlygų ir pozicijų. Tačiau hodegetiniu požiūriu jūrinės savivokos edukacijai pirmiausia būtina psichologiškai įtaigi „ideologinė bazė“. Europos kultūros tradicijoje jūrinės savivokos formavimasis grindžiamas transcendentiniu idealu, lėmusiu asmenybės savo vertės bei orumo pajautą (kurios svarbiausia sąlyga – mąstymo laisvė atsiriboti nuo suabsoliutinto gamtos / prigimties determinanto) ir europinį identitetą (Guardini, 1994; Maceina, 2001; Marksches, 2006).

Europietiškoji jūrinės kultūros tradicija tiesiogiai siejasi su asmenybės dvasios akiračio – minties horizontų – plėtra, kurios ryškiausius faktorius sudaro jūrų navigacijos ir astronomijos arabiškosios ištakos, jūrų simbolizmą iškelianti graikų mitologija ir filosofija; judeo-krikščioniškojo Europos mentaliteto paskatintos jūrų misijos, kurios reiškėsi naujais geo- ir etnografiniais atradimais; lemiamas šio mentaliteto vaidmuo Europoje formuojantis valstybėms, institucinei kultūrai, plėtojant raštingumą, iš vienuolynų bibliotekų kylant universitetams (X–XI a.) bei pirmosioms – portugaliskosioms – jūreivystės mokykloms XV a. (Encyclopedia Britannica, 1999; Gudavičius, 1999; Clouse, 2000; Schwanitz, 2001; Kullik, 2005).

Viduržemio jūros baseino civilizacijoje – judeo-krikščioniškojo kultūrinio šuolio kontekste – europiečio jūrinei savivokai būtinas akiratis galėjo plėstis trimis strateginiais lygmenimis: jūrinio pobūdžio fiziniu, mokslo intelektualiniu, dvasinio pobūdžio transcendentiniu. Antropologiniu Europos kultūros raidos požiūriu žmogui gali ir turi atsiverti galimybė pripažinti save, pelnyti kitų pripažinimą ir laisvai spręsti transcendencijos akivaizdoje (Wagner, 2010).

Ideologiniu (plačiaja prasme) požiūriu šios reikšmingos sąlygos žmogų įgalino kūrybiškai tenkinti pažintinius interesus, suvokti savo ir kito asmenybės vertę, egzistencinio laisvėjimo bei tobulėjimo galimybę. Europiečio jūri-

nės savivokos transcendentinio idealo analizė apima pagoniškąjį jūrinės savivokos pagrindą ir judeo-krikščioniškąją jūrinės savivokos vertybinę kryptį.

Tyrimo objektas – jūrinės europiečio savivokos transcendentinis idealas.

Darbo tikslas – atskleisti ryškesnius europiečio jūrinės savivokos transcendentinio idealo, kaip reikšmingo kultūrinio šuolio, momentus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti jūrinės savivokos pagoniškąjį pagrindą.
2. Atskleisti judeo-krikščioniškąją jūrinės savivokos vertybinę kryptį.

Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros retrospektyvinė, komparatyvinė, euristinė analizė, interpretacija, sisteminimas, sintezė.

Tyrimo metodologinė nuostata – neotomizmas, kuris pirmenybę teikia personalizmui, akcentuoja dvasinę žmogaus prigimtį ir paskirtį, iškelia žmogų virš kasdienybės bei teikia pagrindą (ugdantis jūrinę savivoką bei derinant antro-, socio- ir teocentrinį idealą) puoselėti asmenybės tvarumo kultūrą. Jūrinės savivokos formavimasis Europos kultūros tradicijoje grindžiamas transcendentiniu idealu, lėmusiu asmenybės savo vertės bei orumo pajautą, mąstymo laisvę, atsiribojimą nuo suabsoliutinto gamtos determinanto. Neotomizmo skelbiami transcendentinės reikšmės idealai yra aktualūs puoselėjant Europos kultūros identitetą ilgalaikėje perspektyvoje.

1. Jūrinės savivokos pagoniškasis pagrindas

Pagoniškasis jūrinės savivokos pagrindas, kaip apskritai pirmąsios epochos mentalinis kontekstas, analizuojamas asmenybės savivokos ribų pagoniškoje pasaulėvokoje, jūros kaip sudievinatos gamtos dalies bei šventybės ir baimingos jūrinės savivokos raiškos paradokso požiūriu.

Asmenybės savivokos ribos pagoniškoje pasaulėvokoje. Siekiant atskleisti pirmąsios epochos žmogaus jūrinės savivokos bruožus, pirmiausia tikslinga plačiau aptarti jo savivokos būklę pagoniškosios pasaulėvokos kontekste, brėžiant bendruosius asmenybės būties ir savasties kontūrus. Tai parengiamasis etapas, teikiantis bendrąjį mentalinį kontekstą, kurio pagrindu vėliau keliamos žmogaus jūrinės savivokos ir savo asmenybės vertingumo suvokimo mokslinės prielaidos.

Žmogus, kiek mokslui pavyksta atsekti ir rekonstruoti, seniausioje savo kultūrinės raidos stadijoje gyveno gryojo natūrizmo bei animizmo sąlygomis:

- *natūrizmo* objektą sudaro gamtos daiktai, galingosios kosminės jėgos, vėjai, jūros, vandenynai, žvaigždės ir kt.;
- *animizmas* – tikėjimas dvasiomis, dvasinėmis esybėmis, dievybėmis, angelais, demonais. Animizmo objektai žmogaus suvokimą veikia kitaip – jusliškai jie nepatiriami (Durkheim, 2007).

Pirmykštėje stadijoje asmenybės pasaulėvoką ir pasaulėjautą iš esmės sudarė politeistinis jos santykis su sudievinta gamta bei savimi kaip integralia ir neatsiejama gamtos dalimi. Paprastai teigiama, kad sudievintos gamtos *baimė* ir natūraliai ugdomas *ryžtas* įveikti grėsmingos gamtinės aplinkos pavojus, tenkinant savo išgyvenimo poreikius, buvo bene svarbiausi poliai, tarp kurių žmogus, atsižvelgiant į išsivystymo lygį, atitinkamai jautė bei suvokė pasaulį ir save.

Lyginant su vėlesnėmis žmogaus kultūrinės raidos stadijomis (žydiškoju monoteistiniu virsmu, universitetinės krikščionybės kultūriniu šuoliu ar Apšvietos ateizmu) pagoniškoji asmenybės vertingumo savivoka nėra laisva ir atribota nuo gamtos. Kita vertus, pati *gamta* (evoliucijai kaip tobulėjimui Kūrėjo užprogramuota) ir žmogaus *prigimtis* jam suteikė stimulą ieškoti naujų gyvenimo būdų akiai nekartoiant savo tėvų bei protėvių gyvenimo stiliaus.

Visais laikais žmogus su gamta bendravo suvokdamas jos didybę, begalybę, ypač pirmykštis žmogus, kurį iš visų pusių supo gamta. Už gamtos platybių, kurias jis suvokė, buvo dar kitos, bekraštės, jos driekėsi be galo. Prieš kiekvieną laiko tarpą ir po jo buvo suvokiamas kitas laikas, kuriam negalėjo būti nustatyta jokia riba. Pagoniškoji savivoka gamtoje neturi vaizdo, kuris nekeltų slegiančio begalybės jausmo bei suvokimo, apgaubiančio ir užvaldančio (Durkheim, 2007).

Asmenybės vertingumo pajautos požiūriu natūrizmo sąlygomis susiformuoja tam tikras baimingasis „Aš“, kurį valdo ir lemia animistinio pasaulio suvokimas. Suvaržyta pasaulėvoka natūraliai riboja asmenybės vertės savivoką. Vertinant vėlesnio – monoteistinio – kultūrinio šuolio požiūriu, gamtos didybei palenktas praeities žmogus savo mentalinės būties lygmeniu neturi kur išsivaduoti.

Pirmykštis žmogus visiškai valdomas gamtos ciklą. Todėl pirmykštėje visuomenėje nebuvo ugdomi šiuolaikiškai suprantami laisvos ir sąmoningos savivaldos gebėjimai, nebūta savo gyvenimo ypatingesnio planavimo, kokybinių alternatyvų numatymo, laisvo individualaus susipratimo konstruktyviai veikti savęs, aplinkos ir transcendencijos atžvilgiu.

Pagoniškoje savivokoje viskas valdoma beasmenio gamtos dievo ar dievų. Vis dėlto politeizmas vyraujančio elemento – lyderio – reikalaujančio pirmykščio sisteminio mąstymo dėka artėjo monoteizmo link, nes dievų panteone paprastai figūruoja vienas vyriausiasis dievas. Antropomorfiniuose panteonų modeliuose žmogiškosios savybės ir genčių gyvenimo bei valdymo sistemos būdavo natūraliai taikomos įsivaizduojamiems dievams kaip strateginiams gyvenosenos orientyrams.

Pirmykštės pagoniškosios civilizacijos turėjo labai galingas gentinio gyvenimo, darbo, apeigų sistemas, sudarytas pagal gamtos ciklus, metų laikus, atitinkamą dieviškojo kosminio laiko supratimą. Didingos architektūros reliktai, aptinkami Egipte, Graikijoje, Indijoje ar Pietų Amerikoje, rodo įstabų žmogaus technologinį išsivystymą ir logiškai numanomą tradicinį jaunimo technologinį ugdymą.

Tačiau dorovinės kultūros, pagarbos asmenybei, laisvės dvasios (laisvės turėti savo nuomonę, laisvės tikėti ar netikėti, gamtoje dievus regėti ar neregėti), kilnaus bendravimo su kitais mąstančiaisiais, kitais tikinčiaisiais, kitais atrodančiaisiais nepasiekta (XXI a. situacija šiuo požiūriu netobula). Galima įžvelgti tik tam tikrą pradinę tradicinės, paprotinės gentinės doros stadiją, nulemtą gamtinės pasaulėjautos, tačiau ribojamą natūristinės – animistinės pasaulėvokos.

Pagoniškosios pasaulėvokos relikto galima aptikti nūdienoje. Suvokdami, kad konkreti etnokultūra ir kiekvienos visuomenės materialinis bei dvasinis išsivystymas, veiklos tradicijos labai priklauso nuo gamtos sąlygų, XX a. misionieriai Afrikoje pastebėjo, kad suvargę Ruandos gyventojai beveik niekada nepažvelgia aukštyn – į dangų. Skurdus gyvenimas, susirūpinimas išskirtinai fiziologiniais poreikiais nustelbia žmogiškąjį orumą, pasijautimą laisvu žmogumi.

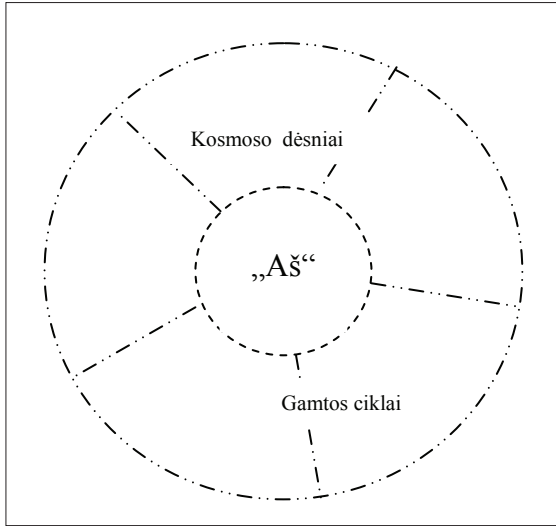
Tai gali sietis su pagoniškosios pasaulėvokos paveldu. Dievybės neiškėlus šalia gamtos (nepasiekus pagoniško mentaliteto monoteistinio virsmo), žmogui neatsiveria perspektyva atsiriboti nuo regimosios gamtos, laisviau pažvelgti į visą aplinką, antgamties suvokimo dėka savo egzistenciją įsivaizduoti atskirai nuo gamtos. Su puoselėjamais aukščiausiais savo gyvenimo idealais žmogus natūraliai ir aktyviai tapatinasi.

Dėl natūrizmo apribotos pasaulėvokos pagonis negali visiškai laisvai reflektuoti jūros. Natūristinė-animistinė pasaulėvoka pagonis tarytum įsikalina ir skatina save jūrą suvokti griežtai pagal mentalinės tradicijos taisykles, nuo jų neatsiribojant. Galima manyti, kad pagoniškoji savivoka kiek riboja naujų jūros vaizdinių kūrybą, neleidžia laisvai manipuliuoti jūriniais simboliais, teikti jiems egzistenciškai naujas, asmenybės savivoką išlaisvinančias prasmes.

Jūra, kaip cikliškos gamtos dalis, aptinkama išorėje, kuriai pagonis subordinuotas. Ribotos pirmųkščio žmogaus saviraiškos galimybės neleidžia peržengti mentalinių ribų. Būtį sąlygojanti transcendentinė antgamtis pagoniui nesuvokiama. Gamtiškasis laikas jo sąmonėje nėra įgijęs antgamtinės prasmės (Šliogeris, 2011).

Pagoniškoji savivoka esmingai paremta gyvenimo ir kosmoso ritmu, gamtos ciklais. Suvokiamas *uždaras* būties ratas, iš kurio negalima išeiti, nuo kurio negalima atsiriboti. Žmogaus gyvenimas laikomas vien projektu, už kurio daugiau nieko nėra. Vyrauja biheviorizmo dvasia, varžanti galimybę ugdytis laisvę sąmoningai pasirinkti kilnią būtį, kuriai būdinga laisva kūryba (antgamtinio mąstymo perspektyvoje), *ne tiek kontrolė, kiek pasitikėjimas* savimi ir kitu. Kosminę būties darną išreiškia metinis darbų, apeigų, švenčių ciklas. Pagonis visiškai priklauso nuo gamtos, kuri jo sąmonei, protui ir jausmams tėra didžioji neįminta tikrovė (Guardini, 1994).

Gamta determinuoja pirmųkščio žmogaus savivoką. Jo laisvė kūrybiškai išplėtojama, tačiau vien gamtiškumo lygmeniu. Hipotetinis savivokos ribų pagoniškoje pasaulėvokoje modelis teikiamas 1 paveiksle.



1 pav. Pagoniškosios savivokos uždarnosios raiškos modelis

Vertinant nūdienos perspektyvoje, subordinuoto gamtai žmogaus savo asmenybės vertės, savojo „Aš“ suvokimas suvaržytas, neturėta pakankamai drąsios vaizduotės ir laisvės priimti sprendimus. Žmogus buvo labai aktyvus, kūrybingas, bet tik kaip uždaro gamtos ciklo bei ritmo, kurį lemia kosmoso dėsniai, dalis.

Nepaisant siauresnių pagoniškosios sąmonės horizontų, ribojamo minties akiračio, žmogaus vaizduotė pasižymėjo archajiniais mitais ir mitologiniais simboliais, kurie savitai atskleidė bei įprasmino pirmykščio gyvenimo įvykius ir atitinkamai plėtė žmogaus akiratį.

Šių laikų psichoanalitinėje pedagogikoje pasitelkiama archetipinė simbolių kalba ugdant asmenybę dvasinių gelmių, į sąmonę išstumtų konfliktų sužadinimo bei sureikšminimo pagrindu. Pagoniškuosiuose mituose nėra vietos asmenybės vertingumui, žmogaus orumui. Žmogus mituose turi atsisakyti savo unikalumo ir trokšta būti tik bangele gyvenimo upėje, trumpalaikiu, efemerišku pavidalu didžiojoje kaitoje.

Vėliau judeo-krikščioniškojo mentaliteto įtaka europietį išvadavo nuo visiškos gamtos priklausomybės, pajauta didžiausia laisvė ir drąsa, suvoktas pašaukimas kritiškai vertinti dalykus (Guardini, 1994). Atsirado daugiau

galimybių į savo būtį pažvelgti iš šalies, vertinti iš transcendentinės perspektyvos.

Tačiau iki to – pagonybėje – revizuoti mitologinės sistemos nebuvo galima. Apskritai, kol intuityviai nepraadėta kelti klausimo, kad gamtos ciklas gali turėti kitokią prigimtį ar kad jis gali būti vertinamas kitaip, tol monoteizmo pajautos nebūta – savivoka tarpo tik patiriamos gamtinės aplinkos arba šiausiųsybės ritmo ribose.

Jūra, kaip sudievinčios gamtos dalis. Pirmykščio žmogaus gamtinei pasaulėvokai būdinga galingos gamtos bei kosmoso dieviškumo pajauta. Šio jausmo kupini pagoniškieji individai natūraliai sudievindavo gamtos reiškinius ir daiktus. Jūra, kaip ypatingas gamtos reiškinys, savaime nebuvo suvokiama atskirai nuo visuotinai sudievinčios gamtos. Jūra laikyta sudievinčios gamtos dalimi, o jūrinė savivoka pirmiausia pasižymėjo mitologine-religine dimensija, neturinčia aiškios transcendentinės mąstymo perspektyvos.

Pagoniško mentaliteto didieji graikų filosofijos klasikai Platonas ir jo mokinys Aristotelis transcendentinę būtį vadina dievu. Tačiau jų dievas yra beasmenis kosmoso tvarkytojas, pats paklūstantis tam tikrai amžinai tvarkai ir pasaulį tvarkantis ne savo nuožiūra, o pagal pačiam kosmosui būdingus dėsningumus. Tie dėsningumai stipresni už patį dievą, ir jis negali jų savavališkai keisti (Šliogeris, 2011).

Šiuo *par excellence* filosofijos lygiu galima spręsti, kad sudievinčią jūrą yra didinga, paslaptinga, tačiau joje figūruojantys dievai ir pati jūra, kaip dievas, nėra savarankiški. Visas kosmosas ženklino dievus, o jūra reprezentavo jo vietinės reikšmės įtakingąsias galias.

Graikų filosofai logiškai išvedė, kad šalia dievo ar be jo nuo amžių egzistuoja medžiaga, neatsiradusi ir niekada neišnyksianti. Tarytum energija. Dievas nesukūrė tos pirminės medžiagos, todėl ir negali jos tvarkyti kaip nori (Šliogeris, 2011). Išėitų, kad besivystantis ikimonoteistinė savivoka pasižymintis žmogus natūraliai antropomorfiškai atranda ir kūrėją, ir pirminę medžiagą, iš kurios vėliau Demiurgas – tarsi aukščiausiojo dievo pavaduotojas – kuria pasaulį.

Jūros atveju kyla jos dieviškumo statuso dualistinė problema – pradinio pavidalu jūra buvo visada, tik vėliau kūrėjas ją išstobulina iki žmogaus patiriamo gamtos pavidalo ar reiškinio. Vadinasi, jūra reiškiasi kaip pirminės savarankiškos medžiagos ekstrapoliacija ir Demiurgo idėjinės kūrybos rezultatas.

Ši bene aukščiausio lygio filosofinė pagoniškojo mentaliteto išvystyta mitologinė teorija jūrinei savivokai teikia prieštarigus kontūrus. Viena vertus, jūra yra amžina medžiaga, kita vertus, ji išstobulinama. Taigi žmogaus jūrinė savivoka įgyja permanentinio stabilumo ir dinamiškos tikslinės kaitos kryptis. Tam tikra žmogaus savivoka egzistuoja visada. Tačiau vėliau kylant ir keičiantis idėjoms asmenybės savivoka ir savivertė neišvengiamai ugdoma.

Keičiantis požiūriui į savo santykį su gamta ir antgamtimi, atitinkamai kinta gamtinė savivoka. Kintant filosofiniam požiūriui į jūrą, jos būties pagrindą ir žmogaus santykį su tuo, natūraliai kinta jūrinė savivoka. Apskritai jūra ir kiti gamtos reiškiniai pirmą kartą žmogui intuityviai darė tam tikrą regimosios ir neregimosios tikrovės įspūdį, kuris galėjo lemti minėtos amžinosios medžiagos ir kūrimo iš jos dieviškos reikšmės procesus.

Asmenybės saviraidos procesuose amžinosios medžiagos idėja labai reikšminga. Nepaisant ugdymo teorijų, taurių pavyzdžių, kilnių tobulėjimo siekių bei veiksmų, žmogus paprastai nori išlikti savimi baziniu savo vertybių tapatumo lygmeniu. Idėjos rodo, kaip turėtų būti, o empirinis gyvenimas – kaip yra.

Kyla amžina hodegetikos dilema – kokia aksiologinė branda jau pasiekta ir kiek, ko, kaip dar vertybiškai ugdytis. Be to, ar yra aiški riba, skirianti adekvačią savivertę nuo neadekvačios, kai ugdymo rezultatai šiais laikais matuojami veikiau manipuliacinio socioekonominio užsakymo, o ne sąmoningu ugdytinio individualiuoju požiūriu.

Jūros, kaip sudievinotos gamtos dalies, refleksijoje reikia pažymėti, kad pirmą kartą žmonės į aplinkinį pasaulį žvelgė ne kritiškai, bet patikliai, naiviai. Pagonys išgyvendavo paslaptį, apsireiškiančią juos supančiame pasaulyje ir drauge už jo besislepiančią, teikiančią jam prasmę ir begalybę ištirpsinančią. Taip žmonėse gimdavo dievų vaizdiniai (Guardini, 1994).

Natūralaus stebėjimo ir stebėjimosi buvo daugiau, o manipuliacijų, gamtos išnaudojimo – mažiau. Jausmas, kurio kupina naivaus tikinčiojo širdis, visada yra sumišęs su atsargumu ir baime, bet toji baimė ypatinga, joje daugiau pagarbos nei baugesio, vyrauja unikalūs jaudulys, kurį žmogui kelia gamtos didingumo pajauta.

Didžiulį įspūdį žmogui turėjo daryti pirmą kartą išvysta jūra, kuri buvo kažkas, kas judėjo, artėjo ir tolo, ko reikėjo saugotis, nes jūra reikėsi naikinčia galia, tačiau drauge lengvino gyvenimą prasimaitinimo prasme – žu-

vimi ir kitais jūros gyviais turtinant maisto racioną, juos apdorojant pasitelkus ugnį ar pasiliekant atsargų jūros produktus sudžiovinus.

Homo loquens požiūriu jūrinei ir bet kuriai kitai žmogaus savivokai būdingas antropomorfinis nominalizmas. Nežinodami gamtos jėgų kilmės žmonės jas įvardijo žodžiais, kurie nusako tų jėgų raišką, panašią į žmogaus veiksmus ir suvokiamus daiktus. Upė pavadinta daiktu, kuris bėga; jūra – daiktu, kuris yra platus, juda ir ūžia.

Gamtos reiškiniai pasirodė asimiliuoti su žmogaus veiksmiais, tad tas kažkoks daiktas, su kuriuo siejamas žmogus, buvo suvokiamas įvardytų veikiančių jėgų pavidalu, kuris daugiau ar mažiau panašus į žmogaus pavidalą (Durkheim, 2007). Taip prasmingai išryškėjo kalbančio ir kūrybinga veikla pasižyminčio žmogaus jūrinės savivokos ir mitologinio jūros suvokimo ryšio ugdomoji dinamika.

Jūros, kaip šventybės, suvokimas. Archajinį jūrinių šalių broožą sudaro labai didingi mitologiniai, būtent kosmogoniniai, jūros įvaizdžiai. Senovės finikiečiai, graikai, romėnai turėjo didingą jūrinės mitologijos vaizdinių sistemą, kurią sudaro jūros dievai, deivės, dvasios, jūrų pabaisos, vėlės. Mite iš jūros putų iššengdavo meilės deivė, miesto ar valstybės įkūrėjas, atplaukdavęs iš už jūrų marių (Beresnevičius, 2002).

Idealizuotai piešiamas amžinųjų jaunystės salų nostalgiskas vaizdas. Vandenių viduryje stovėdavusi šviesi dievų buveinė. Jūrinės valstybės ar jūrų miesto dievas valdovas atlikdavęs dieviškąsias jūros ir jūrininkų globos funkcijas.

Jūra – ne tik dievų, bet ir milžinų, mirusiųjų pasaulis (Kühn, 2010). Tradicinė pagoniškų visuomenių religinė pasaulėjauta ugdė tokią jūrinę savivoką, kur jūra figūroja kaip sudievinta, susakralinta erdvė, kurios reikia bijoti, kurią būtina garbinti, vandenių nevalia eksploatuoti šiuolaikinio išnaudojimo, ypač taršos, prasme. Kosmoso darnos idėja buvo persmelkta visa pirmykščio žmogaus būtis, paženklinta labai natūralia pastanga gyventi daroje su saviimi, kitais, visa gamtine aplinka. Darnos idėją atitiko ir prievartos apraiškos, būdingos ne tik pagoniškajai gyvenimui.

Teoriškai ir praktiškai tam tikra chaoso dalis priklauso kiekvienai kosmoso – tvarkos – sistemai, ypač kai žmonijos civilizacijų raidos kultūriniai šuoliai vyksta dėsningai ir nelengva detaliam ir įtikinamam paaiškinti šių šuolių prigimties bei juos nulėmusių sąlygų.

Jūra, kaip šventybė, suvokiama ypatingo egzistencinio stabtelėjimo momentais. Fizinės praktikos lygmeniu jūrininkas pagal žvaigždes nustato laivo vietą, plaukimo kryptį. Tai dalykinis stebėjimas.

Tačiau filosofinės – mentalinės – veiklos lygmeniu, kai žvelgiantysis į dangaus skliautą nieko neketina, o tik atsiveria virš jo plytinčiai tyliajai didybei, atsiranda ypatingas stebėjimo būdas. Stebėtoją apima pakylėtas šiurpas, sklindantis iš mirgančių dangaus šviesulių. Tada jo mintys palieka pilką kasdienybę ir pradeda kilti amžinybės link. Rimtis, gerumas, iki šiol tylėję, nubunda ir prabyla (Guardini, 1994). Atsiranda galimybė atsigauti, prabusti asmenybės savivertei, kuriai būdinga reikštis kilniais, žmoniškais siekais, savęs verta veikla.

Jūrą, jungiančią krantus, kupiną pavojų, gyvybės, bet ir nešančią mirtį, nuostabią, gąsdinančią ir neįspėjimą, pagonys vaizdavosi kaip dievą. Taip visose gyvenimo srityse pirmykštis žmogus išgyvendavo plevenančią paslaptį. Dievų reikėjo bijoti, juos reikėjo garbinti, pelnyti jų malonę, šauktis jų pagalbos. Dievai buvo įsivaizduojami kaip veikiantys, atliekantys žygius, turintys savo likimus, kurių sąsajos su žmogaus suvokiamu savo likimu skleidėsi antropomorfiniais mitais.

Universaliais *kolektyvinės pasąmonės* archetipiniais kodais pasižymintis mitologinis žmogaus mąstymas kūrė dievų žygių bei likimų vaizdinius, kurie atskleidė ir tam tikru būdu padėjo įprasminti pasaulio ir žmogaus gyvenimo reiškinius. Pirmykščiam žmogui apmąstant, pasakojant, klausantis, išgyvenant mitus, vaizduojant juos kulto apeigomis, kurios buvo simboliškai atliekamos, atsiskleisdavo būties tvarka. Žmogus suvokdavo būtį, o joje – save patį (Guardini, 1994). Šio pobūdžio jūrinė savivoka pasižymėjo anksčiau minėta mitologiškai apribota asmenybės būtimi kosmoso dėsningumų bei gamtos ciklų visumoje.

Galima hipotetiškai teigti, kad jūros bijota ne tik dėl fizinės grėsmės sveikatai bei gyvybei, bet ir dėl mitologinio jūros traktavimo pirmykšteje visuomenėje. Jūros sudievinimas iki šventybės sukūrė mentalines pagoniškosios jūrinės savivokos ribas ir neleido į jūrą žvelgti atsietai ir nepriklausomai. Jūros reikėjo bijoti dėl trijų santykinai pagrindinių pirmykščio žmogaus santykio su jūra reakcijų:

- tradicinė arba mitologinė reakcija – jūra baisi, nes joje gyvena dievai, milžinai, tai – paslaptingas mirusiųjų pasaulis;

- natūrali reakcija – jūra reiškiasi kaip savaime grėsminga, pavojinga sveikatai ir gyvybei;
- kultūrinė reakcija nurodo baimę, kuri (nepaisant mentalinių suvaržymų dėl ribotos pagoniškos pasaulėvokos) pamažu reiškiasi ryžtu jūra naudotis, kūrybiškai prie jos prisitaikyti žvejybai bei keliavimui jūrų keliais prekybiniais ir aneksiniais ryšiams plėtoti.

Mitologiškai hiperbolizuotas asmenybės vertybinis santykis su jūra ir savimi netikėtai reikšėsi ypatinga būkle, pasižyminčia baimingo sudvasinto jūros vengimo ir kosmine darna su gamta grįsto plaukimo į jūrą mentaliteto prieštaringumu.

Baimingos jūrinės savivokos raiškos paradoksas. Savaime suprantama, kad jūrinė savivoka gamtos baimės pagrindu reikšėsi atsargumu. Tačiau fiziologiniai poreikiai, ypač maisto, ir natūralūs pažintiniai interesai vertė žmogų ryžtis susiremti su mitologiškai įprasminta jūra, kaip ypatinga gamtos duotybe. Šis ryžtas, pastanga ir aktas pirmą kartą žmogui tapo kone svarbiausiu savo vertės suvokimo plėtros postūmiu.

Nepaisant pagarbios baimės ir distancijos reikalaujančio dievybės bei šventybės jūrai priskyrimo, pirmą kartą žmogaus jūrinėje savivokoje mitologinės reikšmės pagarbai baimė (finikiečiams, vikingams, graikams, romėnams) paradoksaliai derėjo su jų sėkmingai realizuojamu ryžtu plaukti. Minėtos distancijos nepaisymo priežastimi būtų galima laikyti žmogaus savimonės faktą, kaip gebėjimą išskirti save (savąjį „Aš“) iš aplinkinio pasaulio, kuriame akla pagal pagoniškosios pasaulėvokos standartą neveikiama. Savimonė dėl tuometinių tradicinio gyvenimo poreikių sudarė sąlygas logiškai ir kritiškai atskirti savo jaučiamus individualius poreikius nuo visuotinai priimtų religinės baimingos pagarbos papročių, kurie formavosi būtent išankstinių baimių ir genties gyvavimo poreikių psichologinėje įtampoje.

Naudos požiūriu savimonės dėka žmogus natūraliai linksta revizuoti apriorinio respektabilumo reikalaujantį savo santykį su jūros dievybėmis, kurios, kaip vaizduotės kūrinys, galėjo būti utilitaristinių gyvenimo poreikių nustelbiamos (kaip ir miško atveju – suderinus savo santykį su miške gyvenančiais dievais renkamos miško gėrybės, medžiojama).

Neišsilavinęs, tačiau kūrybiškos prigimties pirmą kartą žmogus kiek ramiau galėjo jaustis ryždamasis plaukti į jūrą, prieš tai (ir plaukimo metu) paaugojęs jūrų dievams atitinkamą auką. Be to, paprastai sudievinto genties

vado duoti įsakymai gentainiams jūrinei savo gyvenimui plėtoti buvo vykdyti besąlygiškai paklustant ir pasitikint.

Kita vertus, visais laikais homogeniškose visuomenėse dėsningai formuojasi opozicinės idėjos, perkainojančios visuotinai pripažįstamas normas. Visuomenei natūraliai būdinga tam tikra neišvengiama kartų (generacijų) opozicija. Taigi pirmykštis žmogus, nors ir subordinuotas privalomam tikėjimui jūrų dievais, savimonės dėka (neturėdamas transcendentinės mąstymo perspektyvos) galėjo labiau sureikšminti empiriškai patiriamus objektus, t. y. fiziologinius poreikius tenkinančias – asmenybę su visos gamtos procesais harmonizuojančias – vertybes, kaip gėrybes, ypač kai brėžti aiškia ribą, skiriančią tikėjimą nuo netikėjimo, – labai sudėtinga ir dabartiniais laikais.

Pirmykščio ugdymo požiūriu seniausia – liaudies pedagoginė – mintis, kuriai būdingas tradicinis, mitologinis, laisvą individualistinę saviraišką užgožiantis pobūdis, yra labai vertingas ir turtingas tautinių papročių ir gentinių kosminį asmenybės tapatumą saugantis faktorius.

Vis dėlto vystantis Europos civilizacijai (mokslo, švietimo ir slaugos visuotinę plėtrą lėmusio monoteistinio kultūrinio šuolio kaip savivokos virsmo sąlygomis) šio gana statiško faktoriaus nebeapakako asmenybei ieškant naujų, dinamiškesnių vertybinio santykio su savimi ir jūra raiškos formų.

2. Judeo-krikščioniškoji jūrinės savivokos vertybinė kryptis

Vertybinė jūrinės savivokos judeo-krikščioniškoji kryptis analizuojama aptariant judaistinį Dievo atskirumą gamtos atžvilgiu ir ryškinant krikščioniškąją jūrinės savivokos ašį.

Judaistinis Dievo atskirumas gamtos atžvilgiu. Jūros suvokimas, net jei ji nematoma, savaime sudaro žmogaus, Žemės planetos gyventojų, prigimties dalį. Viliojant jūros tolumai pajuntama erdvė, išgyvenamas ilgesys ir troškimas išeiti anapus savęs. Tačiau gamta ir prigimtis žmogų riboja. Todėl jame natūraliai nubunda begalybės ilgesys.

Judaizmas, iškeldamas dievybę iš gamtos į transcendentiją ir paskelbdamas nuo gamtos nepriklausomą Dievą – Visatos Kūrėją, kartu sudarė

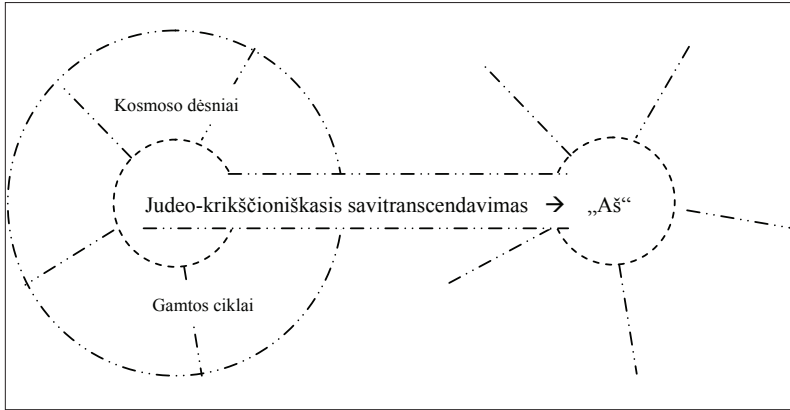
galimybę žmogui save suvokti ne tik kaip šio pasaulio pilietį. Pastaroji savivoka, išplėsdama vidinės ir išorinės žmogaus veiklos motyvacijos ribas, pakėlė asmenybės savivertę ir suteikė tikslingo jos ugdymosi nelygstamą prasmę.

Žydai, atsižvelgdami į pasaulio mentalinės kultūros raidą, matyt, intuityviai išgyveno monoteizmo galimybę, kad būtis tęsiasi už gamtos, kurią sukūrė būtent vienas Kūrėjas – Asmuo, ribų. Jie suprato, kad kūrybiškumas, tvarka ir ypač meilė teikia gyvenimo pilnatvės pajautą ir lemia tautos, žmogaus bei žmoniškumo išlikimą. Išėjimas iš Egipto vergovės apie XIII a. pr. Kr. žydams tampa likiminiu įvykiu, kuriuo asmenybinis Dievas mentaliai iškeliamas virš gamtos.

Įtvirtinus monoteizmą sausuma ir jūra nustoja būti laikoma dievų buveine. Visa gamta tampa mylinčio Kūrėjo kūriniumi. Judaizmo pradėtas monoteizmo kultūrinis šuolis Sinajaus pusiasalio dykumoje lėmė svarbias pagoniškam pasauliui beveik nebūdingas inovacijas:

- visišką minties ir kūrybos laisvę;
- organizuotą laisvų / išlaisvintų žmonių tautą;
- transcendentinės perspektyvos suteikimą rašomai tautos istorijai;
- konstruktyvios eksploatuojančios veiklos žvilgsnį į gamtą;
- meilės sau ir artimui transcendentinį įprasminimą (atjauta, gailestin-gumas, parama ir pagalba, jei nekyla iš vidaus ar visuotinai pripažįs-tamo poreikio, turi būti puoselėjama, nes taip nurodyta Toroje);
- visos istorijos ir visatos, gamtos, sausumos ir jūros santykį su transcendentinio Kūrėjo mylima žmonija ir jos savivoką didžiajame išga-nymo užmojyje (Rubšys, 2009).

Judaistinio monoteizmo savivokoje panaikinama vergija uždarame gamtos cikle ir būtis vien tarp gamtos visumoje susipynusių metų laikų, amžiaus tarpinių, dienos ir nakties, šviesos ir tamsos, ligų ir sveikatos. Atsiranda galimybė apskritai mentaliai išsivaduoti iš gamtos priklausomybės. Įgyjama laisvė, kylanti ne iš gamtos, bet iš antgamties, iš transcendencijos (Guardini, 1994). Dievą iškėlus iš gamtos jūrinėje savivokoje įvyksta monoteistinio virsmo sukelta transformacija (2 pav.).



2 pav. Savivokos monoteistinio virsmo modelis

Asmenybės savivoka išsiveržia iš absoliutaus gamtos determinanto. Judeo-krikščioniškuoju savitranscendavimu žmogus išsilaisvina iš kosmoso dėsnų ir gamtos ciklų uždaro rato. Jam atsiveria naujas platesnio, transcendentine perspektyva pažymėto mąstymo bei veiklos motyvacijos horizontas. Jūroje nebelieka dievybės, o žmogaus vaizduotė ir savo gyvenimo strategavimas įgyja visą ligtolinį savo būties įsivaizdavimą pranokstančias galimybes.

Kita vertus, kyla gamtinė ir ideologinė (plačiaja prasme) jūrinę savivoką ribojanti sąlyga. Žvelgiant apibendrintai – pagoniškoji jūrinė savivoka susisieja su judaistine, Europoje pereinančią į krikščioniškąją. Gamtiniu požiūriu jūra natūraliai regima kaip savarankiška gamtos dalis, tačiau ideologiškai – jūros savarankiškumas susilpninamas jai praradus dieviškumo savybę. Remiantis monoteistine epistemologija, žvilgsnyje į jūrą abu požiūriai – natūraliai priimamas gamtinis ir išsiugdytas ideologinis – harmonizuojasi.

Jūrinės aplinkos ir savęs vertinimuose ypač reikšmingas pats savivokos aktas. Kai tik žmogus bando vertinti savo veiksmus ar sprendžia apie esamą akimirką, jis išeina anapus savęs, atlieka savitranscendavimo judesį, kuris nepaiškinamas remiantis esama situacija (Pukelis, 1998). Asmenybėje vyksta daug gilesni, nei paprastai suvokiama, (ne)sąmoningumu grįsti mentaliniai procesai.

Pripažinęs transcendentinę monoteistinę realybę žmogus pasijaučia mylimas, jo savivoka pradeda įgyti aukštesnės savivertės bruožų. Nors gamtos cikliškumas lieka aktualus, tačiau žmogus save plačiausioje gyvenimo pers-

pektyvoje priskiria transcendentiniam, nuo nieko nepriklausomam ir savo kūriniją mylinčiam Kūrėjui. Atsiranda laisvesnis žvilgsnis į save iš šalies. Dvasiniu lygmeniu išlaisvėjęs žmogus išgyvena savo ir kito orumą.

Ši asmeninio vertingumo pajauta grindžiama žmogaus išgyvenama Kūrėjo meile sau, t. y. kad Kūrėjas žmogų myli. Žydų Dievas Jahvė, kuris yra daug artimesnis žmogui už antropomorfinius senovės graikų mitologinius dievus, iš žmogaus reikalauja meilės ir pats įsipareigoja mylėti, rūpintis ir globoti savo tautą (Sverdiolas, 1996).

Šį įsipareigojimą kaip tik nurodo Dievo vardas *Jahvė* (hebr. יהוה), tikėtina, kilęs iš *Ahava* (hebr. אהבה – meilė), kurios reikšmė siejama su *Ahab* (hebr. אהב) – atjauta, gailestingumas, paguoda (Rossano, Ravasi, Girlanda, 1988). Taigi tradiciškai galimomis Jahvės etimologinėmis reikšmėmis laikomi šie variantai:

- Aš esu / būsiu su tavimi;
- myliu / mylėsiu tave;
- paguosiu, globosiu.

Dievas monoteizmo tradicijoje reiškiasi meile ir yra meilė, kuri hodegetiniu požiūriu yra pati reikšmingiausia, ko žmogus turi išmokti gyvenime. Svarbiausia, kad išmoktų mylėti. Save ir kitą. Tai labai sudėtingas uždavinys. Tačiau kilnioji hodegetikos aktualizuojama priedermė – išmokti mylėti – sudaro bene svarbiausią socialinio auklėjimo(-si) paskirtį.

Judaizmas Toroje iškelia taisyklę – mylėti artimą kaip save. Svarbu pabrėžti, kad tas artimas yra regimas absoliučios transcendencijos žinianešys ir vieta, per kurią regimu pavidalu pasirodo būtis kaip antjuslinė transcendencija. Tai, kas arti, kas pasirodo jusliniu pavidalu, yra lygiai taip pat svarbu, kaip ir tai, kas yra toli ir gali būti tik mąstoma. Artimoji transcendencija, visų pirma – kitas žmogus, tampa tolimosios transcendencijos – Dievo – simboliu (Šliogeris, 2011).

Vertinant fiziniu, materialistiniu požiūriu artimo mylėti neapsimoka. Tačiau transcendentiniu požiūriu artimą mylėti apsimoka visada. Tai tampa kilniausia žmogaus socialine raiška.

Pagoniškoji, netgi išmintingųjų graikų filosofų suvokta dievybė nėra visiškai laisva, o žydų Dievas yra universalus, absoliučiai laisvas ir visagalis. Tai tampa svarbu paties asmens savivokai, tapatinantis su idealu, kaip praktiniu gyvenimą įprasminančiu religiniu etalonu.

Būtį kildinti iš nebūties gali tik absoliučiai laisva, jokių gamtos dėsnių ar natūralios tvarkos nevaržoma dieviškoji Būtis. Kūrimas iš nieko yra absoliučios laisvės ir savivalės aktas. Judeo-krikščioniško Dievo vaizdinyje išnyksta bet kokie gamtiškumo pėdsakai (Šliogeris, 2011). Šias monoteistinės kosmogonijos idėjas žmogus savimonės dėka natūraliai personifikuodamas galėjo pasijusti laisvesnis ir atsakingesnis nei anksčiau – turėdamas pagoniškąją savivoką. Tačiau teorinius ir praktinius žmogaus asmenybės vertingumo puoselėjimo ženklus labiausiai išryškino krikščionybės pradžia Europoje.

Taigi pagoniškąją savivoką keičia judaistinė, kurią vėliau papildė krikščioniškoji. Judaistinis asmenybės savokos raidos ideologinis kontekstas kaip kultūrinis šuolis dėsninai praturtina pagoniškąją jūrinę savivoką – Visatos kūrėjas atskiriamas nuo jūros, kyla pareiga atsakingai naudoti jūrą ir puoselėti išaukštintą žmogaus asmenybės vertingumą.

Krikščioniškoji jūrinės savivokos ašis. Bandant jūrinėje savivokoje įžvelgti krikščioniškojo Europos mentaliteto kontūrus, o patį mentalitetą laikyti viena iš elementariosios jūrinės savivokos formavimosi pasekmių, svarbu nurodyti, kad (iš dalies kaip judaizme, taip ir iš jo kilusioje) krikščionybėje išlaisvėja europiečio širdis, būtent, žmogus tampa savarankiška asmenybe, akiai nebeprisiklausoma nuo gamtos, unikalia, kuriančia save ir savo europinę istoriją (Guardini, 1994). Europietiškoji savivoka grindžiama laisve ir drąsa, atradus savitranscendavimo nuo absoliutaus natūrizmo galimybę.

Galima teigti, kad su Meilės Dievo įsikūnijimu prasideda tikroji žmogaus, kaip žmogaus, istorija, realus santykis su transcendencija ir jo sklaida laike. Kristaus figūra, kaip įvykis, yra nelygstamas, unikalus, pirmas ir paskutinis absoliučios transcendencijos įsiveržimas į laiką ir žmogaus pasaulį (Šliogeris, 2011), ypač suvokiant krikščionybę kaip kenozinę, kalėdinę religiją eschatologinėje perspektyvoje.

Krikščionybė po pagonybės ir judaizmo kaip lemtingas Europos mentaliteto virsmas atskleidžia aukščiausią humanizmo laipsnį. Žmogaus asmenybės vertingumas Visatos ir gamtos reiškinijų visumoje iškeliamas į pačią aukščiausią poziciją. Jūra mažiau vertinga nei asmenybė, tačiau ji gali tapti priemone asmenybei ugdyti nuo dievų nepriklausomos jūros naudojimu pragyventi ir jūrinėms misijoms vykdyti.

Analizuodami judaizmą ir krikščionybę tyrėjai bando užčiuopti esminį dorovinio pobūdžio skirtumą. Teologai, ypač Šventojo Rašto egzegetai, paprastai sutaria, kad krikščionybė judaistinę asmenį savivoką papildė *mei-*

lės priešui principu, kurio siekiant laikytis būtina pažinti kitą ir kitokį, bandyti jį suprasti, atsižvelgti į jo poreikius.

Studijomis, intelektiniu darbu, mokslu galima išsivaduoti iš tam tikro psichologinio dėsningumo – aklo, analfabetiško, uždaro rato:

- ko žmogus nepažįsta, to bijo;
- ko bijo, neapkenčia;
- ko neapkenčia, nužudo.

Jūra neišsilavinusiam, neraštingam pagoniui figūroja kaip viena iš priemonių minėtai baimei realizuoti. Tačiau populiarinant vienuolinę krikščionybę raštingumas ir universitetinė Europos kultūra vėlyvaisiais Viduramžiais žmogui atveria platesnio humanistinio požiūrio į save ir kitus galimybę.

Asmenybės savivoką drauge sudaro atvirumas absoliučiam Anapus arba būčiai anapus žmogaus (Šliogeris, 2011). Žvelgiant praktiškai, ideologinis europiečio saviprogramuojantis žvilgsnis nuo sudievinotos gamtos pamažu projektuojamas į žmogų (kuriuo būtent tapo Meilės Dievas), jo gėrį mokslo, švietimo ir slaugos prasme.

Atsiribojimas ir atsipalaidavimas (nuo sudievinotos gamtos apribotos būties bei mentalinio ankštumo stimuliuotos psichologinės gynybinės agresijos) atvėrė naują kilnios ir sąmoningos saviraiškos lauką. Kultūringumas apskritai grindžiamas kilnumui būdingu prasmingu ir džiaugsmingu savęs ribojimu. Neišgyvenant įprasminto permanentinio džiaugsmo, agresyviai griebiamasi trumpalaikį malonumą skatinančių destruktivių momentų.

Ši psichologinė problema aktuali, kai žmogus ir jo jausmai susiaurinami, redukuojami ir nuvertinami iki emocijų, kuriomis bandoma kompensuoti aukštesnius jausmus. Krikščioniškasis kultūrinis šuolis pasižymėjo žmogaus susivokimu, kad Meilės Dievas tapo žmogumi. Būtinasis kompleksinis požiūris – tiek emocijas, tiek jausmus apimantys visavertiški išgyvenimai yra verti, kad juos patirtų orumo idėją puoselėjantis doras, kultūringą santykį su saviimi, kitais, gamta bei jūra pripažįstantis žmogus.

Moderniųjų kultūros vertybių teorijose asmenybės vidinės kultūros ugdymas prasideda žodžiu *negalima* (Kvaraciejus, 1998). Reiškia būtinybė save, savo norus ir poreikius riboti, siekiant tapti kultūringa asmenybe. Jūrinės Europos mentaliteto istorijos kontekste skelbiama, kad priėmę krikščionybę vikingai antpuoliais nebevargino Europos, kito jų mitybos racionas, pamažu pradėta atsiskirti asmens orumui nederamos arklienos – jų tradicinio delikateso, o vikingų palikuonys išmoko žmoniškiau elgtis (Clouse, 2000).

Kita vertus, krikščionybėje nebelieka šventumo statusą turinčios gamtos: šventų giraičių, šventų upių, šventų ežerų, sudievinų jūrų. Labai susiaurinamas transcendencijos simbolių laukas ir parengiama dirva agresyviai naujųjų laikų antpuoliui prieš nušventintą gamtą. Metaforiškai tariant, ant krikščioniškojo Dievo altoriaus buvo sudeginta gamta, ir tas gamtos nušventinimas vėliau tapo viena pagrindinių transcendencijos tolsmo priežasčių (Šliogeris, 2011).

Nudievinus gamtą, dėl nežabotos jūrinės veiklos, ypač per visą XX amžių ir XXI amžiaus pradžioje, kilo precedento neturinčios didžiausio masto ekologinės problemos. Nykstant pagoniškajam tiesioginės savižudybės idealui, ekologinio disbalanso lygmeniu stimuliuojama netiesioginė (teršiant gamtą, nuo kurios gyvybiškai priklausoma). Todėl jūrinės savivokos ugdymas(-is) šiuo metu hodegetiškai grindžiamas ekologine savivoka visose gyvenimo srityse.

Laikantis pozityvesnio požiūrio, galima teigti, kad apskritai europiečių (ir nejųrinė Europos valstybių) jūrinę savivoką du tūkstančius metų atitinkamai ugdo krikščionių bažnyčios, kuriose skelbiami sakralinę reikšmę turintys mitologiniai ir istoriniai Šventojo Rašto jūriniai įvykiai, iš kurių ryškesni yra šie:

- pradžioje Dievo sukurtame pasaulyje figūroja vien vandenys;
- viltingas išganymo ženklas – žydų perėjimas per Raudonąją (Nendrių) jūrą;
- Joną trims dienoms praryjanti bangžuvė;
- jūrinės Pauliaus misijos skleidžiant krikščionybę;
- laikų pabaigą vaizduojantys apokaliptiniai jūros įvaizdžiai.

Vadinasi, kiekvienas krikščionis savo krikščioniškąją savivoką ugdomi atitinkamai formuodamasis jūrinę. Kitaip tariant, be jūrinės savivokos užuomazgų bibliniu požiūriu nebuvo įmanoma tapti krikščionimi ir visavertiškai dalyvauti Europos mentalinio identiteto civilizacinės raidos procese. Apibendrintai galima teigti, kad neturint elementariosios jūrinės savivokos krikščioniškoji savivoka negalima.

Apskritai judeo-krikščioniškajam kultūriniam šuoliui būdinga:

- Dievo išgamtinimas;
- asmenybės išlaisvinimas transcendencijos lygmeniu;
- aukščiausias žmogaus vertingumo iškelimas Meilės Dievo įsikūnijimo ir išganymo perspektyvoje;

- jūrų misijos su geografiniais atradimais: katalikiškų kraštų karalių finansuojamo Kristupo Kolumbo (*Cristóbal Colón*) laivo „Santa María“ bures tikslingai ženklino kryžiai, o naujų žemių užėmimas sietas su plėtotais nepažįstamų šalių etnografiniais tyrinėjimais (Braunstein, Phan, 2001);
- Europos civilizacijos mokslui reikšmingas visuotinių misijų žygių fiksavimas kronikose dėl puoselėjamo raštingumo, kuris savo prigimtimi didina asmenybės erudiciją, auklėja, mažina agresiją.

Apie jūrinę savivoką (atsižvelgiant į tai, kaip ideologiškai keitėsi epochos) galima spręsti išvedant bendrąsias – epochos konteksto – mentalinių virsmų raidos tendencijas, refleksiją papildant ateizmo ir postmodernizmo elementais:

- pagoniškoji jūrinė savivoka – jūra yra dieviška: mentalinių vertybinių aspiracijų lygmeniu žmogus neišgyvena jūros kaip jam draugingos;
- judaistinė jūrinė savivoka – jūra nebėra dieviška: žmogus suvokia, kad yra mylimas nuo jūros atskirto Meilės Dievo-Kūrėjo, iš kurio jūrą jis gauna kaip dovaną;
- krikščioniškoji jūrinė savivoka: žmogus suvokia save kaip Dievo įsikūnijimo dalį, kyla savigarbos ir orumo jausmas, kuriuo jūra turi būti laisvai, oriai, pagarbiai, prosocialiai eksploatuojama;
- ateistinė jūrinė savivoka – žmogus be Dievo: nelieta nieko švento arba lieka tik reliatyvios vertybės, kurių pagrindu žvelgiama į save kaip neopagoniškąjį kosminių atsitiktinumų rezultatą, jūrinėje veikloje neišgyvenantį savo būties galutinės transcendentinės vertės;
- postmodernistinė jūrinė savivoka – veikiau neaiški individualizuota laisvė – situacinių galimybių įvairovė: gerbti, branginti ir drauge naikinti tiek jūrą, tiek save, neretai ignoruojant moralinius klausimus, išgyvenant beprasmiskumą, neigiamai atsiliepiantį paties individo tapatumui, jo gyvenimo stiliui, visai asmens santykių sandarai (Martišauskienė, 2004).

Šie mentalinių virsmų raidos tendencijų metmenys patvirtina, kad siekiant konstruktyvios jūrinės savivokos ir saviraiškos ypač aktualus tampa ekologinis laisvės ugdymas visuotinai saugoti, tausoti, atsakingai naudoti jūros turtus, siekiant žmogaus išlikimo, atsižvelgiant į (humanistiniu asme-

nybės vertingumo ugdymo požiūriu priimtinausia) judeo-krikščioniškąjį vertybinį palikimą.

Išvados

1. Dėl natūristinės ir animistinės pasaulėjautos žmogaus savo asmenybės vertingumo suvokimui pagoniškos pasaulėvokos ribose būdingas betranscendentis mentalinis uždarumas: būdama labai kūrybingos prigimties asmens savivoka tarpsta uždaroje sudievinatos gamtos dėsningų procesų didžiojoje programoje; didingą, paslaptinę jūrą pirmą kartą žmogus pagoniškos savivokos sąlygomis patyrė kaip sudievinatos gamtos dalį ir jausdamas jai pagarbią baimę galėjo vaizduotis tam tikrą antropomorfinį sudievinatos jūros pavidalą, kūrybiškai modeliuoti savo jūrinę laikyseną mitologinės tradicijos, kalbos ir ypatingos reikšmės išgyvenimų visumoje.
2. Judaizmo įtvirtintoje monoteistinėje asmenybės savivokoje ryšys su jūra reiškiasi unikaliu humanistiniu pobūdžiu: praturtinančia grynai gamtine jūros savastimi, asmenybiškojo Meilės Dievo kiltimi ir pačia meile, kaip žmogaus dorovinės saviugdos bei raiškos tikslu atsakingam santykiui su savimi, socialine ir jūrine aplinka. Krikščioniškasis jūrinės savivokos mentalinis virsmas atvėrė neatsiejamą jūros išlaisvinimo iš dievų ir kiekvieno žmogaus bei jo veiklos vertingumo ryšį, kurio plėtojei tampa aktualus visuotinis mokslo intelektualinis laisvės ir meilės ekologinis ugdymas, siekiant jūros ir žmogaus išlikimo, o transcendentiniu lygmeniu – jo išganymo.

Literatūra

- Beresnevičius, G. (2002). *Ant laiko asmenų*. Vilnius: Aidai.
- Braunstein, J. F., Phan, B. (2001). *Visuotinės kultūros istorija*. Vilnius: Kronta.
- Clouse, R. G. (2000). Suklestėjimas: Vakarų Bažnyčia. *Krikščionybės istorija*. Vilnius: Alma littera, p. 266–309.
- Durkheim, E. (2007). *Die elementaren Formen des religiösen Lebens*. Frankfurt am Main: Verlag der Weltreligionen.
- Encyclopedia Britannica*. (1999). Prieiga internete: <http://www.britannica.com> [žiūrėta 2011-05-13].

- Guardini, R. (1994). *Išganytojai: mitai, apreiškimas, politika*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Gudavičius, E. (1999). *Lietuvos istorija*, T. 1. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Kühn, C. (2010). *Ägir und Ran*. Prieiga internete: <http://www.heidnische-gemeinschaft.de> [žiūrėta 2011-05-14].
- Kullik, G. (2005). *Mythos Kap Bojador: Gil Eannes und Portugals Vorstoß nach Afrika*. Norderstedt: Books on Demand GmbH.
- Kvaraciejus, A. (1998). *Moderniosios kultūros bei vertybių teorijos. Socialinės pedagogikos magistrantūros studijų programos dalyko paskaitos*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto Socialinės pedagogikos katedra.
- Maceina, A. (2001). Religijos reikšmė kultūrai. *Soter* 5 (33), 1 priedas: 7–79.
- Markschies, Ch. (2006). *Das Christentum und Europa – Wurzel einer europäischen Identität*. Prieiga internete: <http://www.schwarzkopf-stiftung.de> [žiūrėta 2011-05-14].
- Martišauskienė, E. (2004). *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
- Pukelis, K. (1998). *Mokytojų rengimas ir filosofinės studijos*. Kaunas: Versmė.
- Rossano, P., Ravasi, G., Girlanda, A. (1988). *Nuovo Dizionario di Teologia Biblica*. Torino: Edizioni Paoline.
- Rubšys, A. (2009). Penkiaknygė. *Šventasis Raštas*. Vilnius: UAB „Katalikų pasaulio leidiniai“, p. 22–24.
- Schwanitz, D. (2001). *Ką turi žinoti kiekvienas išsilavinęs žmogus*. Vilnius: Tyto alba.
- Sverdiolas, A. (1996). *Steigtis ir sauga*. Vilnius: Baltos lankos.
- Šliogeris, A. (2011). *Transcendencijos tyla*. Vilnius: Margi raštai.
- Wagner, H. (2010). Prasmės suradimas tarp neapibrėžtų modernaus gyvenimo modelių ir asmeninės savivertės siekio. *Acta paedagogica Vilnensia* 24: 126–139.

TRANSCENDENTAL IDEAL OF THE EUROPEAN MARITIME SELF-CONCEPT

Saulius Lileikis

Summary

The scientific problem of the maritime self-concept of the personality is multidimensional. This problem includes many factors, conditions and positions. However education of the maritime self-concept demands ideological

and psychologically suggestive basis primarily from the hodegetical point of view. Education of the maritime self-concept is based on a transcendental idea of the European culture tradition. This idea lets feel the value and dignity of the personality and its European identity. The most important condition of personal dignity is freedom to move away from the absolutely natural and deterministic self-concept (Guardini, 1994; Maceina, 2001; Markschie, 2006).

The tradition of the European maritime culture is directly related to development of spiritual and mental horizons of the personality. The most prominent factors of the maritime development are as follows: Arabic origins of the maritime navigation and astrophysics; Greek mythology and philosophy raising sea symbols; maritime missions, which have been encouraged from the Judeo-Christian mentality and manifested on new geographic and ethnographic discoveries. The decisive role of this mentality appeared in formation of European states and institutional culture, in development of literacy and rising of universities from monastic libraries (X–XI c.) and first Portuguese maritime schools (XV c.) (Encyclopedia Britannica, 1999; Gudavicius, 1999; Clouse, 2000; Schwanitz, 2001; Kullik, 2005).

Expansion of the mental horizon of the personality in the Mediterranean civilization, from the point of view of Judeo-Christian qualitative leap, was necessary for the formation of the European maritime self-concept at three strategic levels: marine-physic, scientific-intellectual and spiritual-transcendental. A possibility to recognize oneself, gain recognition from others and freely decide in the presence of transcendence must be open to people from the point of views of anthropology and European culture development (Wagner, 2010).

These conditions were significant for a personal acquirement to foster cognitive interest and perceive the human value. It is a possibility of the existential liberation and perfection of the personality from the ideological point of view. Analysis of a transcendental ideal of the European maritime self-concept includes the pagan basis of the maritime self-concept and a valuable direction of the Judeo-Christian maritime self-concept.

Object of the research is a transcendental ideal of the European maritime self-concept.

Aim of the research is a revelation of moments of a transcendental ideal of the European maritime self-concept as an important cultural leap.

Tasks of the research are as follows: analysis of a pagan basis of the maritime self-concept, and discussion of a valuable direction of the Judeo-Christian maritime self-concept.

The research type is theoretically descriptive. There were used such research methods: retrospective, comparative, heuristic analysis of scientific literature, interpretation, systemization and synthesis.

Methodological attitude of the research is neotomism that refers to personalism and raises the personality above the daily. Formation of the maritime self-concept is based on the transcendental ideal of the European culture tradition. This ideal led to feel the value and dignity of the personality.

The monotheistic leap of self-concept in the Jewish civilization has opened a transcendental perspective of the maritime self-concept. God is above nature – the sea and land, and he is perceived as the Creator of the Universe from the monotheistic point of view. The God's name is love in Hebrew. This qualitative leap has liberated the self-concept of the personality from the pagan mental-closure and formed a new conception of the sea.

Christianity has extended the idea of water and human. God has created the water and the human with love. This new idea of Christianity formed the classic European mentality, which led to development of the maritime self-concept, the rise of universities from monastic libraries, development of the maritime geographic discoveries, science, global and universal education and the first maritime schools. The sustainable and socially responsible relationship with the sea is a direction of the maritime self-concept because human is free, dignified and loving.